

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 7 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Kübra Aybike KOCADAŞ, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora
akocadass@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2739-4391

2. Yazar: Dr. Öğretim Üyesi Murat Şakir CEYHAN, Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Sosyal Hizmet, muratsakirceyhan@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3535-5931

Atıf: Kocadaş, K. A., & Ceyhan, M. Ş., (2023), Sosyal Sigortalar Kanunu Dışında Kalanlar ve İsteğe Bağlı
Sigortalılık Üzerine Değerlendirme, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, 7 (2), s. 146-156.

Gönderim ve Kabul Tarihi: 02 Aralık 2023 / 12 Aralık 2023

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1399232

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

SOSYAL SİGORTALAR KANUNU DIŞINDA KALANLAR VE İSTEĞE BAĞLI SİGORTALILIK ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Öz

Genel Sağlık Sigortası (GSS), tüm bireylerin sağlık güvencesi altına alınmasını hedefleyen ve prim ödemeleriyle finanse edilen bir sosyal güvenlik programıdır. Türkiye’de GSS öncesi kamu sağlık hizmetlerinin finansmanı ve bu hizmetlere erişim, dağınık ve karmaşık bir yapı sergiliyordu. Bu durum, sağlık hizmetlerine erişimde adaletsizliklere ve sağlık güvencesi eksikliğine yol açıyordu. Sağlıkta dönüşüm projesinin önemli bir unsuru olan Genel Sağlık Sigortası, 5510 sayılı Kanun kapsamında 1 Ekim 2008 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. GSS ile Türkiye’deki vatandaşlar, yasal ikamet izni olan yabancılar, mülteciler, sığınmacılar ve vatansızlar sağlık güvencesi kapsamına alınmıştır. Ancak, GSS kapsamında olmalarına rağmen bazı bireyler, çeşitli sebeplerden ötürü sistemden faydalanamamaktadır. GSS’nin kapsamını genişletmek için kayıtlı istihdamı artıracak politikalar geliştirilmeli, bağımsız çalışanların prim borçlarını ödemeleri durumunda sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri sağlanmalı,

işsizlik sigortasına prim ödememiş işsizlerin primlerinin belirli bir süre devlet tarafından karşılanması sağlanmalı ve GSS hakkında bilinçlendirme kampanyaları yaygınlaştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Genel Sağlık Sigortası, Sosyal Güvenlik, Sağlık Sigortası

EVALUATION ON THOSE EXCLUDED FROM THE SOCIAL INSURANCE LAW AND OPTIONAL INSURANCE

Abstract

General Health Insurance (GSS) is a social security program financed by premiums that covers all individuals in the society. In Turkey, before the UHI, the financing of the public health system, the services provided and the conditions for benefiting were fragmented and scattered. This situation led to inequality in access to health and health insecurity. General Health Insurance, which is a component of the health transformation project, entered into force on 01.10.2008 with the Law No. 5510. All citizens living in Turkey, legally residing foreigners, refugees, asylum seekers and stateless people are covered by health insurance with GSS. On the other hand, although some individuals are covered by the GSS, they cannot benefit from the system for various reasons. In order to expand the actual scope of the General Health Insurance, policies to encourage registered employment should be developed, independent employees who are premium debtors should be able to benefit from the system if they pay their GSS premiums, the state should ensure that the premiums of the unemployed who have not paid premiums for unemployment insurance are paid by the state for a certain period of time, and information and awareness campaigns about the health insurance should be expanded.

Keywords: General Health Insurance, Social Security, Health Insurance

Giriş

İsteğe bağlı sigorta, insanların emekli olmak ve ücretsiz sağlık hizmeti almak için sigorta primi ödemeyi tercih ettiği bir sistemdir. İsteğe bağlı sigortadan yararlanmak için bir işverene bağlı olma şartı yoktur. Kişiler primi düzenli olarak ödemeleri şartıyla sigortaya katılabilmektedir. Genel olarak isteğe bağlı sigorta, çalışılmasa bile emekli olma imkânı sağlamaktadır. Bu hizmet sayesinde hayat boyunca sigorta avantajlarından yararlanabilecek, vefat durumunda ise kalan aile bireylerine maddi destek sağlanabilmektedir.

5510 Sayılı Kanun'un 6. maddesine göre sigortalı sayılmayan kişilerin düzenlenmesi; kısa ve uzun vadeli sigorta kollarına ilişkin hükümlerin uygulanmasına dahildir. Ancak diğer taraftan kanun kapsamı dışında kalan önceki kanun düzenlemeleriyle birlikte şu şekilde ifade edilmektedir: Tarım işlerinde kişinin kendi hesabına çalıştığı ve bağımsız çalışanların aylık gelirin belli bir oranın altında olduğu dikkate alınmıştır.

İsteğe bağlı sigortalılar 5510 sayılı Kanun'un 50. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir; 'Bireylerin gönüllü olarak prim ödeyerek uzun vadeli sigorta kollarına ve genel sağlık sigortasına dahil olmasını sağlayan sigorta' olarak tanımlanmaktadır. 5510 sayılı Kanun, kişinin isteğe bağlı sigortadan yararlanabilmesi için Türkiye'de ikamet etmesi gerektiğini belirtmektedir. 5510'a göre zorunlu sigortalı olanlar isteğe bağlı sigortadan yararlanamaz. Bu kişilerin isteğe bağlı sigortadan yararlanabilmeleri için zorunlu sigortalarının sona ermesi gerekmektedir. Bir diğer etken ise kişinin isteğe bağlı sigortadan yararlanabilmesi için aylık almamasıdır. Bu aylık kişinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir durum söz konusu ise isteğe bağlı sigorta hakkı alınmaz.

Genel olarak; 5510 Sayılı Kanuna göre isteğe bağlı sigortalı olabilmek için Türkiye'de ikamet eden, 5510 Sayılı Kanuna tabi zorunlu olmayan sigortalı veya sigortalı olarak çalışan, ayda 30 günden az çalışan veya tam zamanlı çalışmayan, ücret alamayan, 18 yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir. Sigortanın sona ermesi durumunda ise emeklilik talebi ve sigortalının ölümü sonucunda fesih talebi kendiliğinden sona erer.

1. Sigortalı Sayılmayanlar

5510 sayılı kanunun 60. Maddesinde Genel Sağlık Sigortalısı olarak kabul edilen kişiler tanımlanmaktadır. Bu kanun, daha önce farklı kanunlar altında yer alan SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı gibi sosyal güvenlik kurumlarını ve işçi, memur, bağımsız çalışan gibi üç farklı çalışan grubunu tek bir çatı altında topladığı için, bu gruplarla ilgili düzenlemelerde de her bir grubu ayrı ayrı ele almıştır. Ancak, bu üç grubu tek bir sistemde birleştirme amacı taşıyan bir kanunda, bu farklılıkların özellikle vurgulanmasının gerekli olmadığı belirtilmiştir (Güzel vd., 2012:887).

5510 sayılı kanunun 6.maddesine dayanarak sigortalı sayılmayan kişiler ile ilgi düzenleme; kısa ve uzun vadeli sigorta kolları hükümlerinin uygulanması içinde yer verilmiştir. Fakat diğer taraftan kanun maddesi dışında tutulan geçmiş kanun düzenlemeleri ile beraber şu şekilde belirtilmiştir; Tarım işlerinde kişinin kendi hesabına çalışması ve bağımsız çalışanların aylık gelirinin belli bir oran altında olması söz konusu olduğu sonucu göz önünde bulundurulmuştur (Türk- iş,2012:27, Tuncay ve Ekmekçi,2017:332).

5510 sayılı Kanunun 5.maddesi çerçevesinde Tarım ya da orman iş bölümlerinde çalışanların sigortalılık durumu söz konusu olduğu hallerde; kamuya ait işyerlerinde bu iş bölümlerinde çalışanların, işin sürekli olup olmamasına bakılmaksızın sigortalı sayılmaktadırlar. Diğer taraftan, özel sektöre ait işyerlerinde bu iş bölümlerinde çalışanların, sürekli çalışanlar olarak nitelendirildikleri takdirde ancak zorunlu sigortalı olarak belirtilmektedir. Yani genel olarak özel sektöre ait olan bu iş bölümlerinde çalışan kişiler kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca, 5510 sayılı Kanunda yalnız bağımsız çalışanların durumu için tarımsal faaliyet tanımı belirtilmiştir. Kanuna göre tarım alanında üretim ve yetiştirme tarımsal bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Üretim ve yetiştirme iş bölümü tamamlandıktan sonra paketleme, konserve, peynir vb. işler tarımsal faaliyet alanına girmediği için bu bölümlerde çalışanlar sigortalı sayılmaktadır. Ayrıca tarım işi haricinde balık avlama alanında bulunan işlerde çalışan kişilerde sigortalı sayılmaktadır (Uşan, 2016: 218-219, Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 332-333).

Tarımda bağımsız çalışanlarda ise durum daha farklıdır. Bu çalışanlar için aylık geliri düşük olanlar 5510 sayılı kanun çerçevesinde tarımsal faaliyette bulunan çalışanlar ve ayrıca bir yıllık tarımsal faaliyetten elde ettikleri gelirlerinden masraflar düşüldükten sonra geriye kalan miktarın aylık ortalaması ile primi dayalı günlük kazanç alt sınırının 30 katından az olduğunu belgeleyen çalışanlar bu kapsam dışında tutmaktadırlar (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 333-334).

5510 sayılı Kanunda sigortalı sayılmayanlara ilişkin bir diğer düzenleme ise; İşverenin ücretsiz çalışan eşi ile ilgilidir. Bu çerçevede işverenin işyerinde bir ücret karşılığı olmaksızın çalışan eşi kanuna göre 3/b bendine göre sigortalı sayılmamıştır. Bunun nedeni olarak evlilik kurumunun eşlerin karşılıklı olarak maddi bir karşılık beklememesi gösterilebilmektedir. Ancak bu durumun tersine yani bir iş sözleşmesine bağlı bir iş ortaklığı kurulur ise kanun burada

çalışan eşin sigortalı sayılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca bununla beraber kanun yapıcı aynı ev içerisinde beraber yaşayan kişilerin (üçüncü dereceye kadar) ev içerisinde yapılan çalışmalarda 3/c bendine göre sigorta kapsamı dışında tutulması gerektiği belirtilmektedir. Fakat diğer taraftan 4. derece ve dışardan başka kimselerin bu çalışmaya katılmaları sigorta kapsamı içindedir (Akın, 2006: 35)

Askerlik hizmetini çerçevesinde sigortalı sayılmayanlardan ise; askerlik hizmetlerini yapmakta olan er, erbaş ve yedek subay okulu öğrencileridir. Sigortalı sayılmama nedeni kanun yapıcının askerliğin bir anayasal yükümlülüğü olduğu ve bir hizmet akdine dayılı çalışma olmadığı düşüncesi olmasıdır. Bununla birlikte 5510 sayılı kanuna göre sigortalı sayılmayanlar içerisinde yüksekokullarda mesleki eğitim alan öğrenciler ile sağlık kurumlarında söz konusu olan işe alıştırılma sürecinde olan çalışanlar ve hastalar vardır. Bu kişilerin sigortalı sayılmamalarına ilişkin kanunda 6/f ve 6/g bentlerinde belirtilmektedir (Türk-ış,2012:27, Tuncay ve Ekmekçi,2017:336-337).

5510 sayılı kanuna göre sigortalı sayılmayan çalışanlar konusunda en önemli konu yabancı çalışanlardır. Bu konuda açıklanmaya ve karışıklığın giderilmesine çalışılan birçok düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'ye gönderilen yabancı iş temsilcileri 5510 sayılı kanunda, yabancı bir ülkede kurulu herhangi bir kuruluş tarafından ve kuruluşun adına Türkiye'ye iş vesilesi ile gönderilen kayıtlı olduğu ülkenin vatandaşı olan ve o ülkede sosyal sigortaya tabi olan yabancılar sigorta kapsamı dışında tutulmaktadır. Kanunda açıkça belirtilmesinin yanı sıra bu konuda uluslararası sosyal güvenlik hükümleri saklı kalmakla beraber yabancı bir ülkede kurulmuş olan bir işyeri için Türkiye'yi 3 ayı geçmemek üzere o iş için gönderilen ve yabancı ülkede sosyal sigortalı olduğunu belgeleyen çalışanlar sigortalı sayılmamakla beraber, 3 aydan sonra ise tüm sigortalı dalları Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanunu hükümlerine tabi olacaklardır (Tuncay ve Ekmekçi,2017: 337). Ayrıca eğer bu konuda Türkiye'de bulunan yabancılar madde 6/I'da belirtildiği üzere eğer 3 aylık süreyi geçerse ve varsa ülkeler arasındaki ikili sözleşmeler geçerli sayılacaktır.

Kanun yapıcının 5510 sayılı kanuna göre sigortalı sayılmayanlar konusunda yaptığı bir diğer düzenleme ise madde 4/b ve c bendi kapsamında çalışan ve 18 yaşını doldurmayan çalışanlar ile ilgilidir. Bu kişiler iş sözleşmesine bağlı çalışıyorlar ise sigortalı sayılmalı aksi durumda bu kapsam içinde değerlendirilmemektedirler. Ayrıca bu düzenlemede iş kanundan çokta ayrılmayan bir düzenlemede ise; İş Kanununun 71. Maddesine dayanarak 15 yaşından küçük olmama şartı vardır. Sosyal sigortalar kanunu açısından 18 yaş öncesinde malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarına bağlı olanların süresi, 18 yaşını doldurdukları an itibari ile başladıkları kabul edilmektedir. Kanunda belirtilen bir istisnai durum söz konusudur. Bu istisnaya göre madde 4/b veya c bendi kapsamına çalışan ve 18 yaşından küçük olan kişiler, Medeni Kanun çerçevesinde göre mahkeme kararı ile reşit oldukları belgelendiği takdirde, öğrenimleri ile ilgili iş bölümlerinde çalışıyor ise, sigortalı sayılması için 18 yaşını bitirmiş olması şartı aranmamaktadır (Akın,2006:38-40).

5510 sayılı kanunun 11/5 ve 6/1 bentlerine dayanarak, kamu idarelerinin dış temsilcilik birimlerinde çalışanlar sözleşme ile çalıştırılan Türk personelin çifte vatandaşlık veya sürekli oturma izni sebebiyle yaşadıkları ülke mevzuatına göre sigortalı olmuş ise Türk Sosyal Güvenlik Mevzuatı kapsamı dışında kalmakla birlikte büyükelçilik ve konsolosluklarda iş sözleşmesine bağlı çalışanlar Viyana Sözleşmesinde belirtilen ve Türkiye'de diplomatik görevi

bulunanlar sosyal sigorta hükümleri dışında kalmaktadırlar. Diğer açıdan yurtdışında ikamet etmesine rağmen bağımsız çalışanlar ise 5510 sayılı kanun ile Türkiye’de çalışanlardan yurt dışında ikamet eden çalışanlar ve ayrıca o ülkede Sosyal Güvenlik mevzuatına tabi olan kişiler de sigortalı olarak sayılmamaktadır (Türk- iş,2012:28-29, Tuncay ve Ekmekçi,2017:338-339).

2. Kısmen Sigortalı Sayılanlar

5510 sayılı Kanunda bazı sigortalıların sadece belirli sigorta kollarına tabi olmaları öngörülmüştür. Bunlar tüm sigorta kollarına tabi olmadıkları için kısmen sigortalı sayılanlar olarak adlandırılmaktadır.

Aday Çırak, Çırak ve İşletmelerde Mesleki Eğitim Gören Öğrenciler: 5510 sayılı Kanunun madde 5/b bendi uyarınca, 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanununda belirtilen aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenciler hakkında yalnızca iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası hükümleri uygulanır. 3308 sayılı Kanunun amacı; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 318).

Staja Tabi Tutulan Öğrenciler ve Bursiyerler: Meslek liselerinde okumakta iken veya yükseköğrenimleri sırasında staja tabi tutulan öğrencilere iş kazası ve meslek hastalığı sigortası hükümleri uygulanır. Bu öğrenciler meslek liselerinde okumaktayken veya yükseköğrenimleri sırasında okulları tarafından zorunlu staj tabi tutan öğrencilerin yanında staj zorunluluğu olmadığı halde okulları tarafından staj yapması uygun görülen öğrencilerde staja başladıkları tarihten itibaren kısmen sigortalı sayılır. Yani zorunlu stajyer olmasa dahi okulundan staj yapması uygun görülen ve kısmi sigortası yapılan öğrencilerin bu kapsamda stajyer olması mümkündür. Belirtilmelidir ki, stajyerlik görevi olduğu sürece stajyere bu süre içerisinde işverence isteğe bağlı olarak belirli bir miktar ücret veya benzeri nitelikte ödeme yapılması staja tabi tutulan öğrenciyi tam sigortalı durumuna getirmez (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 320).

2547 Sayılı Kanuna Göre Çalıştırılan Öğrenciler: Yükseköğretim kurumlarında zaman zaman kısmi zamanlı statüde öğrenciler çalıştırılır. Bunun amacı öğrencileri bir yandan çalışma hayatına hazırlamak, bir yandan üniversitelerin personel ihtiyacını ucuz olarak karşılamak, öte yandan maddi sıkıntıları olan öğrencilere bu anlamda yardımda bulunmaktır (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 321). Öğrenciler, geçici işlerde kısmi süreli olarak çalıştırılabilirler. Bununla ilgili olarak rektörlük ile arasında bir sözleşme imzalanır. Bu bir iş sözleşmesi değildir. Bu şekilde çalıştırılan öğrenciler bu çalışmalarından dolayı işçi olarak kabul edilmez. Bu öğrencilere verilecek ücret, brüt asgari ücretin dörtte birini geçmemek üzere yükseköğretim kurumu tarafından belirlenir. Bu kişiler madde 4/a kapsamında sigortalı saymışlardır (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 321).

Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevlerinde Çalışanlar: 5510 sayılı Kanunun 5/a maddesine göre iş sözleşmesine tabi olmasalar bile ceza infaz kurumları ile tutukevleri bünyesinde oluşturulan tesis, atölye ve benzeri ünitelerde çalıştırılan hükümlü ve tutuklular hakkında iş kazası ve meslek hastalığı ile analık sigortası hükümleri uygulanır. Bu kişiler madde 4/a bendi kapsamında sigortalı sayılır (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 322).

Sosyal Güvenlik Sözleşmesi İmzalanmamış Ülkelerde İş Üstlenen İşverenlerin Yanlarında Çalıştırdıkları Türk İşçileri: 5510 sayılı Kanun madde 5/g bendine göre ülkemiz ile uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi bulunmayan ülkelerde iş üstlenen Türk müteahhitlerce yurtdışındaki iş yerlerinde çalıştırılmak üzere götürülen Türk işçileri hakkında kısa vadeli sigorta kolları ile genel sağlık sigortası hükümleri zorunlu olarak uygulanacaktır. Bu kişilerde ve Madde 4/a bendi kapsamında sigortalı sayılmışlardır (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 323).

4046 Sayılı Kanuna Göre İş Kaybı Tazminatı Alanlar: 5510 sayılı Kanun geçici madde 13'e göre 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanununun 21. maddesi kapsamında iş kaybı tazminatı alanlar madde 4/a bendi kapsamında kısmen sigortalı sayılmışlardır. İş kaybı tazminatı alanlar sigortalılıkları, tazminatı ödenme süresi bittiği tarihte sona erer. Ancak bunlar hakkında 5510 sayılı kanuna sigortalılığın sona erdiğinin bildirilmesine ilişkin hükümler uygulanmaz (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 324).

Sosyal Güvenlik Destek Primine Tabi Çalışanlar: Sosyal güvenlik destek primi, yaşlılık aylığı bağlanana bu aylık kesilmeksizin yeniden çalışmaya başlayabilmek imkânı sağlayan bir primdir. 5510 sayılı Kanunda sosyal güvenlik destek primi ödeyerek çalışma, kanunun yürürlük tarihinden önce çalışmaya başlayanlar ve ilk kez yürürlük tarihinden sonra çalışmaya başlayanlara ilişkin olarak farklı şekilde düzenlenmiştir. 5510 sayılı Kanundan önce çalışmakta olanlar, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce çalışmaya başlayan kişiler, yaşlılık aylığı almaya hak kazandıkları zaman, aylıklarının kesilmemesi için işe giriş bildirgesinde sosyal güvenlik destek primini seçmek koşuluyla, destek primi ödenmesi ile bir yandan çalışıp diğer yandan yaşlılık aylığı alabileceklerdir (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 325).

Harp Malulleri ve Vazife Malulleri: 5510 sayılı Kanunun 5/c bendine göre; 2330 sayılı nakdi tazminat ve aylık bağlanması hakkında Kanuna veya 2330 sayılı Kanun hükümleri ve 5434 sayılı Kanunun 56. Maddesi uygulanarak aylık bağlanmasına gerektiren Kanunlara göre vazife malullüğü aylığı bağlanmış malullerden, 4 maddenin a, b ve c bentleri kapsamında sigortalı olarak çalışmaya başlayanların aylıkları kesilmez. Bu istisnai bir uygulamadır (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 327).

Intern Öğrenciler: 6353 sayılı Kanunla 2547 sayılı Kanuna eklenen ek madde 29'da tıp fakültelerinde 6. yılına geçen öğrencilere intern eğitimi döneminde öğretim üyesi rehberliğinde yaptıkları uygulama çalışmaları karşılığında ilgili kurumların bütçelerinden 12 ay boyunca belirli bir ücret ödenmektedir (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 329).

Ev Hizmetlerinde Ay İçinde 10 Günden Az Çalışanlar: 5510 sayılı Kanuna, 6552 sayılı Kanunla eklenen ek 9. maddesi kapsamında ev hizmetlerinde ayda 10 günden az çalışanlar sadece iş kazası ve meslek hastalığı sigortası kapsamında sigortalı sayılırlar (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 330). Bu şekilde sigortalı çalıştıranlar 10 güne kadar çalıştırdıkları sigortalılar nedeniyle işveren sayılmazlar. Bu kapsamda sigortalı çalıştırdıkları her gün için sigortalı çalıştıranlar prime esas günlük kazanç alt sınırının % 2'si oranında iş kazası ve meslek hastalığı primi öderler (Tozan, 2014:57). 10 günden az çalışmanın tespitinde günlük 7,5 saatinin altındaki çalışmalar bir gün olarak kabul edilir. 10 günden az çalışılan süreler birbirini takip eden günler olabileceği gibi aynı farklı günleri de olabilecektir. Ancak günlük 7,5 saatin altında kalan bir çalışma olduğu takdirde bu çalışmayı bir gün olarak kabul edip sigorta ilişkisini belirlemek doğru olur (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 330).

Ev hizmetlerinde bir ay içinde 10 günden az süreyle çalışanlar için yalnızca iş kazası ve meslek hastalığı sigortası hükümleri uygulanacak; hastalık ve analık sigortası hükümleri uygulanmayacaktır. Yabancı uyruklu kişiler 10 ve üstü gün sayısı üstünde çalıştırılabilir. Ayrıca kapıcılar ev hizmeti gören kimseler olmadıklarından tam sigortalı sayılırlar (Tuncay ve Ekmekçi, 2017: 331).

2.1. Sigortalılık Hallerinin Çakışması İş sözleşmesi, bir kişinin bağımsız çalışma alanında faaliyet göstermesini engellemez. Ancak 5510'a göre bir kişi aynı anda iki farklı pozisyonda sigortalı olamaz. Böyle bir durum sosyal güvenliğin teklik ilkesine aykırıdır. 5510 sayılı Kanun yürürlüğe girdiğinde sigortalılık durumlarının örtüşmesi halleri 53. maddede düzenlenmiştir. Örneğin iş ortağı olan sigortalı, bu ortaklığın devamı sırasında başka bir şirkette iş ilişkisine girse bile, ortaklık nedeniyle başlamış olan 4/b uyarınca sigortalılık ilişkisi devam edecektir. Ancak 6111 sayılı kanunun 53. maddesi hükmüne göre çalışanların sigorta kapsamına bakılmaksızın 5510 sayılı Kanunun 33. maddesine göre çalışanın 4/a veya 4/b olması halinde 4/a maddesi uygulanır. Fakat üç sigorta karşılaştırıldığında 4/c sigortasının tercih edildiği belirtilmiştir.

3. İsteğe Bağlı Sigortalılık

Sosyal güvenlik belirli yükümlülüklerle dayanmaktadır. Yani kişinin sosyal güvenlik kapsamındaki faaliyetlere başladığı andan itibaren sosyal sigortası kanuna göre kendiliğinden kurulur. 5510 Sayılı Kanunun 50. maddesinde isteğe bağlı sigorta şu şekilde düzenlenmiştir; "İnsanların prim ödeyerek uzun vadeli sigorta ve genel sağlık sigortasına katılmasını sağlayan sigorta" olarak belirtilmiştir. Bunun nedeni, bir süre sigortalı çalışmış ancak daha sonra niteliklerini kaybetmiş olan kişilere, uzun vadeli sigorta alanlarının sunduğu avantajlardan yararlanma hakkı vermesidir (Ocak, 201 : 625). Başka bir görüşe ise, sosyal güvenlik kanunları uyarınca işten ayrılan ve kendi rızasıyla maluliyet, yaşlılık ve aile sigortası haklarını sürdürmek isteyen sigortalılara gönüllü sigorta verilmektedir. Bu seçeneği sunarak hem yaşlılık hem de engellilik durumunda, ayrıca ölümden sonra hak sahiplerinin geleceğe yönelik sosyo-ekonomik güvenceye sahip olmalarını sağlayabilirler. Ücretsiz sigorta sisteminin sigorta teminatını sağlayan birimdir (Ayhan, 1999). : 161). Bir başka ifadeyle isteğe bağlı sigortalılık, zorunlu sigortanın boşluğunu doldurmak amacıyla ortaya çıkan hukuki bir oluşumdur.

İsteğe bağlı sigortalılık durumunda kişi, sigortasız olduğu dönemde ödeyemediği primleri geriye dönük olarak ödeyerek isteğe bağlı sigortalılığa başvuramaz. Yargıtay'ın da bu konuda bir tutumu vardır. 5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önce 506, 1471 ve 2926 sayılı Kanunlara tabi olanların yanı sıra 2008 yılından sonra ilk kez isteğe bağlı sigortalılık yapanlar için de isteğe bağlı sigortalılık hükümleri geçerlidir (Tuncay ve Ekmekçi, 2017). : 358). İsteğe bağlı sigortalılık alanındaki gelişmelerin en radikal olanı 3395 Sayılı Kanun'un 8. Maddesi ile 506 Sayılı Kanun'un 85. Maddesinin yeniden düzenlenmesi olmuştur (Duygulu, 1992:16). Bu düzenleme, isteğe bağlı sigortalı olma koşullarını basitleştirerek, giderek daha fazla kişinin bu uygulamadan yararlanabilmesini amaçlamaktadır.

3.1. İsteğe Bağlı Sigortalılık Koşulları

5510 sayılı Kanun isteğe bağlı sigortalı olma imkânını önceki yasal düzenlemelere göre oldukça kolaylaştırmış ve 506 sayılı Kanun'dan farklı olarak belirli süre prim ödemiş olma şartını aramamıştır (Akin, 2006: 144). 5510 sayılı kanun kişinin isteğe bağlı sigorta talep etmesi

için Türkiye’de ikamet etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir istisna dışında 5. Maddesinin g bendi kapsamında Türkiye’de ikamet etmekte olan sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmayan ülkelerde bulunan Türk vatandaşları ile Türk işçilerinin uzun vadeli sigorta kollarına dahil isteğe bağlı olarak Türkiye’de ikamet şartı aranmamaktadır. Aynı zamanda diğer bir konu yurtdışına sigortalı çalışan götüren işveren Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre tescilli olmalıdır. Ve yurtdışı mevzuatına göre çalıştırılanlar için bu mevzuat uygulanmaz (Ocak, 2014: 626).

İsteğe bağlı sigortalılık şartlarından bir diğeri ise; 18 yaşını doldurmuş olmak şartı vardır. Bu durum şu şekilde açıklanabilir. Kişi 18 yaşını doldurduğu gün itibari ile kuruma başvurarak isteğe bağlı sigortalılık durumundan yararlanabilir (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2013: 2).

5510’a göre zorunlu sigortalılıkları olan kişiler isteğe bağlı sigortadan yararlanamazlar. Bu kişilerin isteğe bağlı sigortadan yararlanabilmeleri için, zorunlu sigortalılıklarının sona ermiş olması gerekmektedir. İsteğe bağlı sigortalı olan bir kişinin zorunlu sigortaya dahil bir işte çalışmaya başlaması neticesinde isteğe bağlı sigortalılığı kendiliğinden son bulmaktadır. Bu durum kanun 4/1 (a) (b) ve (c) bentlerinde çalışanlar olmaması gerekmektedir. Ayrıca diğer yandan cezaevinde bulunan ve 5/a bendi kapsamında olmayanlar grev, lokavt vazife malülleri aylığı alanlar vb. isteğe bağlı sigorta talebinde bulunabilmektedirler. Ve cezaevinde bulunan çalıştırılan kişiler ise yani hükümlülerin isteğe bağlı sigortalılık başvuruları mahkeme tarafından atanan kişiler tarafından yapılmaktadır (Bostancı, 2004: 350).

Kişi isteğe bağlı sigortadan yararlanabilmesi için aylık almaması da bir diğer etkidir. Bu aylık kişinin kendinden dolayı olmasıdır. Eğer böyle bir durum söz konusu ise isteğe bağlı sigortalılık hakkı elde edemez. Eğer kişi yukarıda anlatılan durumlar neticesinde isteğe bağlı sigortadan yararlanabiliyor ise bunun için başvuru süreci vardır. İlk olarak kişi ikametgahının olduğu veya çalıştığı işyerinin olduğu Sosyal Güvenlik Merkezine isteğe bağlı sigorta giriş bildirgesi ile yazılı başvurmalıdır. Fakat Yargıtay, yazılı başvuru olmaması neticesinde kişinin bu sigortalılıktan yaralanması için eğer prim ödemesi varsa ve kurum bunu gözden kaçırmış ise yani kurum hatası var ise bu durumda yazılı beyana gireceğini belirtilmiştir (Ocak, 2014: 626, Sosyal Güvenlik Kurumu, 2013: 2).

İsteğe bağlı sigortalı olmak için yapılan başvurunun bazı istisnalar dışında sigortalılığı isteyen kişi tarafından yapılması gerektiği belirtilmiştir. İstisnalar ise şöyledir; kanunun 5. maddesinde ülkemiz ile uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmamış ülkelerde bulunan işverenlerce yurt dışında çıkarılan ve çalıştırılmak için götürülen Türk işçilerinin isteğe bağlı sigorta başvurusunu işverenler tarafından da yapılabildiği belirtilmiştir (Tuncay ve Ekmekçi, 2017:363-364).

İsteğe bağlı sigortalılık durumunda en önemli konulardan biride prim miktarıdır ki 5510 sayılı Kanunun 82. maddesine göre belirlenen prim dayalı kazancın alt sınırı ile üst sınırı arasında, sigortalı tarafından yazılı olarak sunulan prime dayalı bir aylık kazancın %32’sidir. Bunun yüzde 20’si malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası, %12’si genel sağlık sigortası primidir. Prim isteğe bağlı sigortalının prime esas beyan edeceği kazancın oranına göre alınır. Bu sigortalılar 30 gün üzerinden prim ödemektedirler (Ocak, 2014:625).

İsteğe bağlı sigorta primi ilgili olduğu ayın sonuna kadar ödenmesi gerekir. İlgili bulunduğu aydan itibaren en geç 12 ay içinde kendileri veya hak sahipleri tarafından 89. maddenin 2. Fıkrasına göre hesaplanarak gecikme cezası primi ödenmeyen süreler isteğe bağlı

sigortalılık süresi olarak değerlendirilmemektedir. İsteğe bağlı sigorta primi ödenmiş olan süreç ise malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası hükümlerinin uygulanmasına bulunmaktadır. Bu süreler madde 4/b bendi kapsamında sigortalılık süresi olarak değerlendirilmektedir. Yanlış ya da hatalı hesaplamalar 10 yıllık zaman aşımı dolmadan kişilere iade edilmektedir. Bununla birlikte 6111 sayılı kanunun ile bu durumda Türk işçilerinin uzun vadeli sigorta kolları primlerine ilişkin daha az gün (toplam 7200) prim ödeyerek emekli olabilmelerine yol açmıştır (Türk-iş, 2012:101,153,169).

3.2. İsteğe Bağlı Sigortanın Hükümleri

Kişinin isteğe bağlı sigortalılıktan zorunlu sigortaya geçmiş olması veya zorunlu sigortanın bitiminden sonra isteğe bağlı sigortalılığa geçmek istemesi durumunda kurumla iletişime geçmesi yeterlidir. Sosyal Sigortalar İşlem Yönetmeliği'nin 93(2) maddesine göre ve aynı zamanda kanunun 4. maddesi uyarınca sigortalılık gerektiren bir işte çalışanlar için isteğe bağlı sigortalılık, sigortalılığın başlangıç tarihini takip eden gün başlar. Sigortalılık durumunun çakışması söz konusunda ise, zorunlu sigortalılık durumunda, isteğe bağlı sigortanın primini ödeyenin ödediği prim iade edilir (Tunçay, 2011:291-292).

Kanunu madde 4/a bendi olan bir kişi, ay içinde 30 günden az çalışan ya da kanunun 80. maddesinde belirtilen prim ödeme gün sayısı ve bir ay içinde kişinin çalışabileceği süre ile 4857 sayılı İş Kanununa göre belirlenen günlük normal çalışma saatine (7.5 saat) bölünmesiyle hesaplanan sigortalıların prim ödeme gün sayıları ayın başından başlanarak hesaplanmaktadır. Bu durumda bulunan kişilerin zorunlu sigortalılık için geçirilen günler içinde isteğe bağlı sigortaya başvurmaları ile isteğe bağlı sigortalılık durumu, zorunlu sigortalılığa ait son günü takip eden günden başlamaktadır. Özellikle isteğe bağlı sigortalının genel sağlık sigortasından yararlanması, 5510 sayılı kanundan önceki dönemde isteğe bağlı sigortalıların sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı bulunmamaktaydı. 5510 sayılı Kanunun madde 60/b bendi uyarınca, artık isteğe bağlı sigortalılar 1.10.2008 tarihinden itibaren genel sağlık sigortalısı sayılmıştır. İsteğe bağlı sigortalılar genel sağlık sigortası yardımlarından faydalanmaları için başvurdukları tarihten önceki son bir yıl içinde toplam 30 gün genel sağlık sigortası primi ödemiş olmaları ayrıca prim borçlarının olmaması gerekmektedir. Ayrıca 5510 sayılı kanun 61.maddesinde belirtilen Türkiye’de yaşayan yabancı kişilerin oturma süreleri 1 yılı doldurduğu durumda talepleri halinde genel sağlık sigortasından yararlanabileceklerdir (Tuncay ve Ekmekçi,2017: 367, Türk-iş, 2012: 113-114).

İsteğe bağlı sigorta ilişkisinin sona ermesi önemli bir diğer konudur. Sigortalının talepte bulunması isteğe bağlı sigortanın ilişkisinin kesilmesi kişinin yazılı talebi ile belirlenmektedir. İsteğe bağlı sigortalılık, 51.maddeye göre sadece 3 durumda sona ermektedir. Bunlar; sona erdirme talebi, aylık talebi ve sigortalının ölümü olarak belirtilmiştir (Yılmaz, 2010: 38).

Diğer bir sona ermede ise ikametini yurtdışına almak yani uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi imzalanmamış ülkelerde bulunan işverenlerce yurtdışına götüren Türk işçileri hariç, isteğe bağlı sigortalılık ilişkisinin kurulması için Türkiye’de ikamet koşulu zorunlu kılındığından, ikametini yurtdışına aldığı tarih itibariyle isteğe bağlı sigortalılık ilişkisi sona ermektedir (Yılmaz, 2010: 39).

Zorunlu sigortaya tabi bir işte çalışmaya başlayan kişi için isteğe bağlı sigortalılık durumu yukarıda da belirttiğimiz üzere kişinin kanunun madde 4/a, b ve c bentlerine bağlı

olarak zorunlu sigortalı olduğu günden bir gün önce sona ermektedir. Zorunlu sigortalı olan kişiler yanlışlıkla isteğe bağlı sigorta primi ödemişlerse yukarıda da belirttiğimiz üzere, ödenen bu primler talepleri halinde 10 yıllık zamanaşımı süresinde iade edilir veya doğacak borçlarına mahsup edilmektedir (Tuncay ve Ekmekçi,2017: 370).

İsteğe bağlı sigortalılığın sona ermesinde bir diğer etken olan sigortalının ölümüdür. Sigortalının ölümü veya sigortalının gaipliğine karar verilmesi sonucunda sigortalılık kendiliğinden sona ermektedir. Ölen sigortalının herhangi bir prim borcu var ise, ölen sigortalının hak sahipleri kanununun 52. maddesinde korunması şartıyla 12 ay içerisinde gecikme cezası ve zammı ile birlikte ödenmesi sonucunda, isteğe bağlı sigortalılık ilişkisi ölüm tarihi itibarıyla sona erdirilmektedir. Eğer bu prim borcu 12 ay içerisinde ödenmemesi sonucunda madde 89/2'ye göre sigortalılıkta geçmiş hizmet süreleri sayılmamaktadır. İsteğe bağlı sigortalılığı diğer sigorta kollarından ayıran en önemli özelliği sadece malullük, vazife malullüğü, yaşlılık ve ölüm sigortaları ile genel sağlık sigortası hükümlerinin uygulanmasında önemi vardır. Ve ayrıca belirtilmelidir ki; İsteğe bağlı sigortalılıkta geçen süreler madde 4/b bendi kapsamında sigortalılık süresi olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2010:42). **Sonuç**

5510 sayılı Kanun, tüm sosyal sigorta kurumlarını tek bir Kanunda toplamış, bu kurumlar kapsamında çalışanları ise, 4. maddenin 1. fıkrasının (a), (b), (c) bendine göre sigortalı kabul etmiştir. Bu Kanununun 53. maddesi ile aynı zamandaki değişik sigortalılık hallerinden hangisinin esas alınacağı düzenlenerek, önceki Kanundan farklı olarak sigortalılığın çakışması hali “sorun olmaktan çıkarılmıştır”. Kanunun bu düzenlemesi ile zorunlu sigortalılık halleri olan ve 4. maddenin 1. fıkrasının (a), (b), ve (c) bentlerinde düzenlenen sigortalılık durumlarının çakışması halinde, çakışan sigortalılıklarda çalışanın 4/c kapsamında sigortalılığı söz konusu ise, öncelikle 4/c kapsamındaki sigortalılık ilişkisi; bu şekilde bir çalışması söz konusu değilse, önce başlayan sigortalılık ilişkisi esas alınacaktır. Bunun dışında, zorunlu sigortalılık ile isteğe bağlı sigortalılık ilişkisinin çakışmasında ise, kural, isteğe bağlı sigortalılığın sona ermesidir.

Burada dikkat edilen nokta ‘5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1.10.2008 tarihinden önce 506 sayılı Kanununun 85. ve 1479 sayılı Kanununun 79. maddelerine tabii isteğe bağlı sigortalı olup devam edenlerin sigortalılığı yeni bir talebe gerek olmaksızın ve Türkiye’de ikamet şartı aranmaksızın 5510 sayılı Kanun hükümlerine uygun olarak devam ettirilir. Çünkü Türkiye’de ikamet koşulu 5510 sayılı kanundan önce aranmamaktaydı.

Genel olarak; 5510 sayılı Kanuna göre isteğe bağlı sigortalı olabilmek için Türkiye’de ikamet etmek, 5510 sayılı Kanuna tabi zorunlu sigortalı olmayan veya sigortalı olarak çalışmakla beraber bir ay içerisinde 30 günden az çalışmak ya da tam gün çalışmamak, kendi sigortalılığı sebebiyle kişiye aylık bağlanmamış olmak ayrıca 18 yaşı doldurmuş olmak ve isteğe bağlı sigortalı işe giriş bildirgesiyle kuruma başvurmak gerekmektedir. Ve sigortalılığın sona ermesinde de sona erdirme talebi, aylık talebi ve sigortalının ölümü sonucunda kendiliğinden son bulmaktadır.

Kaynakça

- Akın, L. (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısının Kişiler Açısından Kapsamında Yeni Gelişmeler. *Çalışma ve Toplum*, 8(1), 26-49.

- Akın, L. (2006). Tek Çatı Öncesi ve Sonrasında İsteğe Bağlı Sigortalılık. *Mess Mercek Dergisi Özel Sayısı*, (43), 174.
- Ayhan, A. (1999). 1479 sayılı Bağ-Kur Kanunu'na Göre İsteğe Bağlı Sigortalılık Meselesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 161.
- Duygulu, E. (1992). Sosyal Sigortalarda İsteğe Bağlı Sigorta, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Bostancı, Y. (2004). Sosyal Güvenlik Hukukunda İsteğe Bağlı Sigortalılık. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 347-366.
- Ocak, S. (2014) İsteğe Bağlı Sigortalık Sürelerinin Hizmet Birleştirmesindeki Yeri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72(2), 625-636. Sosyal
- Güvenlik Kurumu (2013). İsteğe Bağlı Sigortalılık. Ankara, 72 (5), 1-23. Tozan, C. Torba Yasa Neler Getiriyor? *Türk Metal Dergisi*. (181). Ankara.
- Güzel, A., Okur, A. R., ve Canikoğlu, N. (2012). Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 14. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Tuncay, A. C., & Ekmekçi, Ö. (2002). *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*. Beta Yayınevi. İstanbul.
- Tunçay, S. (2011). İsteğe Bağlı Sigortalılık İle Zorunlu Sigortalılığın Çakışmasında Özellikli Durumlar, *Mali Çözüm Dergisi*, İstanbul, 289-296.
- Uşan, M. F. (2016). Kanun Yapmak Bu Kadar Kolay Mı, Yahut Bu kadar Zor Mu? (5510 Sayılı Kanun Çerçevesinde Bir Tesbit).
- Yılmaz, D. (2010). Sosyal Güvenlik Hukukunda İsteğe Bağlı Sigortalılık, Gazi Üniversitesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Bilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2012). *5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*, Ankara